

SUMMARY

As against other branches of Ukrainian economy, efficiency of agrarian manufacture in droughty years appreciably depends on a mode of humidifying of territory. Use of water resources in agricultural activity – the important means of increase of economic fertility of the ground, however incorporated with significant charges of work and material resources. The agricultural production is considered effective only when its results exceed charges, i.e. when the effect is formed. But the received size of effect from land reclamation does not give full representation about advantage of these or those meliorative actions. Therefore it compare to charges on meliorative actions, i.e. find efficiency of water resources use. In work it is necessary to take into account that fact, that in conditions of Forest-steppe the cultivation of agriculture crops on boghara is possible. It means, that at calculation it is necessary to take only additional effect received from an irrigation.

To define additional effect it is necessary to make an economic estimation of water resources use, which is carried out from different positions (the water-economic organization, the agricultural enterprise and at cultivation of separate agricultural crops) on the basis of metrics.

The result of an economic estimation of irrigating water use at cultivation separate agriculture crops is receptions of the net profit at a rate of 41 thousand hryvnias, from which 19 thousand hryvnias due to an irrigation. I.e. on everyone of 1000 cubic meters of the taken away water the additional net profit is amount 89 hryvnias. And efficiency of such action will make 20 % that is rather high parameter for agricultural activity.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гордійчук А.С., Стахів О.А. Економіка і організація діяльності водогосподарських підприємств. – Рівне: РДТУ, 2000. - 272с.
2. Гордійчук А.С., Стахів О.А. Методика економічної оцінки ефективності водогосподарських заходів. – Рівне: РДТУ, 2000. - 134с.
3. Дорогунцов С.І., Хвесик М.А., Головинський І.Л. Водні ресурси України (проблеми теорії та методології): Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. – 227 с.
4. Хвесик М.А. Региональный анализ формирования качества поверхностных и подземных вод (экономические проблемы Украины и пути их реализации). – К.: РВПС Украины НАН Украины, 1992. – 189 с.

Надійшла до редакції 16 листопада 2005 р.

УДК 338.4

ВПЛИВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

М.П. Матвеева, асп.

Львівська національна академія ветеринарної медицини ім. С.З. Гжицького

У статті аналізується структура природно-ресурсного потенціалу Львівської області. Розглядаються основні тенденції зміни територіальної спеціалізації сільськогосподарського виробництва в дореформенний та пореформенний періоди. Досліджуються стратегічні напрямки розвитку спеціалізації сільськогосподарських підприємств та її економіко-екологічна ефективність.

Територія України поділяється на природно-економічні зони: Полісся, Лісостеп, Північний і Центральний Степ, Південний Степ, передгірні та гірські райони Карпат, передгірні та гірські райони Криму. Вони відрізняються кліматичними та ґрунтовими умовами, рівнем землезабезпечення, економічними умовами, що в сукупності впливає на характер розвитку сільського господарства. Залежно від природно-

економічних особливостей кожної зони сформувався і виробничий напрям сільського господарства. Зональна спеціалізація характеризується високою концентрацією провідних галузей і для неї спостерігається загальна економічна закономірність: у тих зонах, де галузева структура узгоджена із зональними особливостями виробничих умов, ефективність виробництва продукції є значно вищою.

Сільськогосподарське виробництво, зосереджуючись на територіях з найбільш сприятливими умовами, донедавна мало чітку територіальну спеціалізацію виробництва, сформовану структуру відповідних обслуговуючих підприємств. Це передбачало раціональне використання наявного природного потенціалу, економічних ресурсів, підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва та створення умов для його інтенсифікації. За останні десять років порушення міжрегіональних зв'язків, зміна структури господарських відносин, внаслідок трансформації організаційно-правових форм власності, та прагнення отримання прибутку шляхом виробництва лише ліквідної продукції, призвело до деформації зон товарного виробництва сільськогосподарської продукції. Крім того, недозавантаженість переробних підприємств, що стала наслідком катастрофічного спаду обсягів виробництва, та дорожнеча транспортних послуг спричинили певну автономізацію господарських зв'язків, яка порушила ефективність міжрегіональних економічних відносин. За висновками вчених, традиційний напрям спеціалізації західного регіону скотарсько-льонарсько-картоплярський трансформувалася в пореформенний період у зерново-скотарсько-льонарський [3, с. 44].

Однією з найважливіших характеристик регіону є його природні ресурси. Структуру природно-ресурсного потенціалу Львівської області подано в табл. 1. Частка Львівщини за сумарним інтегральним показником природно-ресурсного потенціалу складає 3,7% [2, с. 93].

Таблиця 1 - Структура природно-ресурсного потенціалу Львівської області, %

Потенціал ресурсів	Україна	Львівська область
Мінеральних	28,3	22,5
Водних	13,1	22,7
Земельних	44,4	29,2
Лісових	4,2	11,1
Фауністичних	0,5	0,2
Природних рекреаційних	9,5	14,3

За деякими показниками природно-ресурсний потенціал Львівської області нижчий, ніж в інших регіонах країни. Природна родючість місцевих ґрунтів у цілому менша від середньої, характерною особливістю є надзвичайна строкатість ґрунтів - розташовані поряд земельні ділянки мають неоднакові ґрунтові характеристики.

Природно-кліматичні умови зумовлюють виникнення різних напрямків спеціалізації сільськогосподарських підприємств та значних відмінностей у виробничих технологіях у низинній, передгірській та гірській зонах. Ще однією характеристикою регіону є малоземелля. В процесі трансформаційних перетворень обмеженість площ сільськогосподарських угідь мала два наслідки: позитивний – активний процес реформування аграрних відносин та проведення аграрної реформи, негативний – катастрофічне зменшення площ реструктуризованих

сільськогосподарських підприємств та виробництва сільськогосподарської продукції.

На 01.01.2005 року наявність сільськогосподарських угідь у користуванні сільськогосподарських підприємств становила 27,4% у порівнянні з 1990 роком. Забезпеченість сільськогосподарськими угіддями в середньому складає 748 га на одне сільськогосподарське підприємство (у 1990 році – 2255 га), а в розрізі районів вона коливається від мінімальної – 217 га в Старосамбірському районі, до максимальної – 1132 га в Сокальському. Сільськогосподарськими підприємствами області виробляється лише близько 10% всієї сільськогосподарської продукції. Це є наслідком нераціональної структури агроформувань, оскільки переважають дрібні селянські господарства, а сільськогосподарські підприємства продовжують занепадати. До причин такої деконцентрації виробництва можна віднести необґрунтоване надання пріоритетності в розвитку підсобним господарствам та значне розширення ними землекористування, подрібнення великих підприємств при значному скороченні землекористування, різке скорочення виробництва або повне його руйнування у великих підприємствах. Якщо ще враховувати втрати матеріально-технічної бази, то можна зробити висновок, що подальше зволікання з відновленням ефективних і конкурентоспроможних структур з науково обґрунтованим напрямком спеціалізації стане дуже складним та затратним процесом.

Інтегральним індикатором територіальної спеціалізації сільськогосподарського виробництва є структура реалізованої продукції, але аналіз динаміки ускладнюється неповнотою статистичної інформації, пов'язаною з необлікованими операціями з давальницькою сировиною, неповним врахуванням всіх каналів реалізації сільськогосподарської продукції та бартерних операцій, зміною організаційно-правових форм власності сільськогосподарських підприємств протягом періоду, що аналізується. Для сільськогосподарських підприємств Львівської області цей показник впродовж 1990-2004 рр. зазнав суттєвих змін (табл. 2).

Таблиця 2 - Зміна структури реалізованої сільськогосподарської продукції сільськогосподарськими підприємствами Львівської області, %*

	Зернові культури	Цукрові буряки	Картопля	Овочі	Олійні культури	Худоба та птиця	Молоко та молочні продукти	Яйця
1990	8,46	49,91	3,77	4,78	0,49	6,18	25,65	0,76
2000	35,97	40,54	0,50	1,26	2,46	5,47	12,93	0,88
2004	44,67	37,23	1,00	1,84	2,44	3,14	7,88	1,80
* Розраховано за даними Львівського обласного управління статистики								

Оптимальним рівнем спеціалізації можна вважати у сільгоспідприємствах питому вагу зерна в структурі товарної продукції на рівні 25 – 45%, картоплі – не менше 10%, виробництва молока – 35 - 50%. Виробництво яловичини та свинини доцільно здійснювати в багатогалузевих сільгоспідприємствах [3, с. 45-47]. Як бачимо з даних табл. 2, існують тенденції зміни територіальної спеціалізації сільськогосподарського виробництва у сільськогосподарських підприємствах. Негативною тенденцією є невідповідність спеціалізації природним економічним зонам. Зокрема, частка зернових у структурі продажу зросла в 5,3 рази, худоби та птиці зменшилась в 2 рази, молока

та молочних продуктів зменшилась в 3,3 разу. Це свідчить про те, що нові сільськогосподарські формування не використовують науково обґрунтовані рекомендації щодо раціональних параметрів різних виробничих типів сільськогосподарських формувань, конкурентоспроможних в умовах ринку. Виробничий напрямок підприємств неузгоджений з особливостями природних та соціально-економічних умов, прогнозами кон'юнктури національного ринку, стратегічними пріоритетами щодо розвитку агропромислового виробництва, перебудови його структури і територіальної спеціалізації.

Обчислення коефіцієнта спеціалізації виробництва окремих видів продукції сільськогосподарських підприємств в регіоні $K_{c,n}$, враховуючи обсяги виробництва на одиницю площі, доцільно здійснювати за формулою

$$K_{c,n} = \frac{ВП_{c,z}}{ПУ_{c,z}} : \frac{ВП_{c,n}}{ПУ_{c,n}}, \quad (1)$$

де $ВП_{c,z}$ – валова продукція суб'єкта господарювання в натурі або зіставних цінах;

$ВП_{c,n}$ – валова продукція району, області, природно-економічної зони, країни, з якими проводять порівняння в натурі або зіставних цінах;

$ПУ_{c,z}$ – площа сільськогосподарських угідь суб'єкта господарювання;

$ПУ_{c,n}$ – площа сільськогосподарських угідь району, області, природно-економічної зони, країни, з якими проводять порівняння.

Цей показник є інтегральним і одночасно характеризує: спеціалізацію сільськогосподарських підприємств регіону, рівень інтенсивності їх виробництва, а також рівень інтенсивності використання землі. Земельні ресурси у сільськогосподарському виробництві є як і предметом, так і знаряддям праці. Обсяги та ефективність виробництва залежать від структури земельного фонду, типу та родючості ґрунтів. Тому так гостро стоїть питання надмірної розораності, необґрунтованої меліорації, забруднення пестицидами, нітратами та іншими шкідливими відходами і, як вимога часу, екологізація розвитку сільськогосподарського виробництва як поступовий процес впровадження техніко-технологічних, економіко-управлінських рішень, які забезпечать раціональне використання та відтворення всіх видів ресурсів, охорону довкілля та забезпечення екологічно безпечними продуктами харчування.

Зростання коефіцієнта спеціалізації свідчить про зростання ефективності виробництва. Зміну коефіцієнта спеціалізації для сільськогосподарських підприємств Львівської області за 1990-2004 роки подано у таблиці 3. Як бачимо з таблиці, у пореформенний період виробництво сільськогосподарської продукції в загальному характеризується збільшенням значення коефіцієнта спеціалізації. Проте при виробництві плодів, ягід і молока він продовжує знижуватись, а для зернових перевищив показник 1990 року. Це ще раз свідчить про необґрунтоване використання природно-ресурсного потенціалу, нехтування вимогами зональної спеціалізації, сумнівну ефективність виробництва, яке дає тимчасовий результат, але в перспективі провокує подальше загострення кризи не тільки економічної, але власне екологічної, про яку, в прагненні отримання прибутку, бажано навіть не згадувати. Для забезпечення сталого зростання ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах необхідно збільшити вихід продукції на одиницю площі сільськогосподарських угідь, забезпечити ріст концентрації виробництва, а саме досягнення раціональних розмірів з врахуванням допустимого навантаження на довкілля, підвищення урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин.

Таблиця 3 - Зміна коефіцієнта спеціалізації у сільськогосподарських підприємствах Львівської області (розрахунки здійснено за порівняльними цінами 2000 року)

Валова продукція	1990		2000		2004	
	на 1 га, грн	<i>k</i>	на 1 га, грн	<i>k</i>	на 1 га, грн	<i>k</i>
Всього:	1980,8	0,62	609,7	0,26	980,1	0,37
рослинництва	1043,6	0,68	409,3	0,33	649,7	0,46
тваринництва,	937,1	0,57	200,4	0,17	330,4	0,27
у т. ч.:	на 1 га, ц	<i>k</i>	на 1 га, ц	<i>k</i>	на 1 га, ц	<i>k</i>
зернові	13,23	1,13	6,88	1,09	12,34	1,33
зернобобові						
цукрові буряки	21,33	1,15	5,04	0,96	7,68	1,09
картопля	3,13	0,20	0,45	0,02	0,51	0,03
овочі	1,86	0,89	0,59	0,17	0,46	0,10
плоди та ягоди	0,035	0,03	0,032	0,03	0,029	0,02
м'ясо	1,52	0,73	0,22	0,24	0,32	0,27
молоко	5,26	0,61	1,35	0,15	1,04	0,11
яйця, млн шт.	3,20	0,55	1,13	0,27	3,17	0,65

Стратегічним напрямком розвитку агропромислового комплексу Львівської області є формування невеликих сільськогосподарських підприємств та підприємств фермерського типу. Пріоритетними галузями розвитку повинні стати скотарство, зернове господарство, цукровобурякове виробництво, льонарство, садівництво. На нашу думку, на особливу увагу заслуговує розвиток тваринницьких галузей, особливо, стратегічно важливого для регіону, скотарства. Адже це не лише один з напрямків забезпечення продовольчої безпеки, не лише одна з вимог спеціалізації регіону, але й один зі шляхів вирішення питання забезпечення добривами, які є екологічно безпечними. За прогнозами [3, с. 48] у перспективі має поглиблюватися спеціалізація шляхом концентрації м'ясо-молочного скотарства, льонарства, картоплярства і хмелярства. У деяких підзонах підвищиться частка в товарній продукції буряківництва, овочівництва, садівництва, виноградарства в рослинництві, в тваринництві – свинарства, вівчарства і птахівництва. У передгірних і гірських зонах Карпат у структурі товарної продукції зростатиме частка тваринництва і, зокрема, м'ясо-молочного скотарства, а в рослинництві – льонарства.

Для оптимізації використання природно-ресурсного потенціалу між сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення доцільним є існування взаємовигідних економічних зв'язків. Так, сільськогосподарські підприємства можуть надавати свою техніку для польових робіт та транспортні послуги, зооветеринарна служба здійснювати контроль за тваринами в господарствах населення. Враховуючи те, що кормова база у сільськогосподарських підприємствах є достатньо розвиненою, а чисельність поголів'я тварин у розрахунку на одиницю площі сільськогосподарських угідь меншою ніж в господарствах населення, то вони можуть бути постачальниками кормів для господарств населення. Враховуючи сезонність виробництва, сільськогосподарські підприємства можуть залучати при потребі місцеве населення. Важливим і корисним може стати кооперування у виробництві сільськогосподарської продукції.

Крім вищенаведених економічних взаємозв'язків, необхідно виділити економіко-екологічну складову даного співробітництва. На нашу думку,

сільськогосподарські підприємства повинні надавати допомогу у покращанні угідь господарств населення (окультурення сінокосів, пасовищ, нагляд за меліоративною системою і т.д.). Дані роботи мають проводитись коштом господарств населення, але із залученням спеціалістів та технічних ресурсів сільськогосподарських підприємств. Зважаючи на наявність в регіоні рекреаційних зон та курортів, потенційно вигідним є розвиток на базі окремих господарств біологічного сільського господарства та виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції.

У сучасних умовах розвитку економіки важливою характеристикою діяльності сільськогосподарського підприємства, крім показника спеціалізації, повинен стати показник економіко-екологічної ефективності:

$$EE = \frac{Dz + De + Dn + Dtr}{Zz + Ze + Zn + Ztr + Zv}, \quad (2)$$

де Dz – дохід від звичного сільськогосподарського виробництва;

De – дохід від екологічного сільськогосподарського виробництва;

Dn – дохід від послуг населенню;

Dtr – дохід від туристично-рекреаційної діяльності (наприклад сільського туризму);

Zz – затрати наведення звичного сільськогосподарського виробництва;

Ze – затрати наведення екологічного сільськогосподарського виробництва;

Zn – затрати на надання послуг населенню;

Ztr – затрати на організацію туристично-рекреаційної діяльності;

Zv – затрати на відновлення природно-ресурсного потенціалу території.

Враховуючи вищевикладене можна зробити такі висновки:

1 Спеціалізація сільськогосподарського виробництва не відповідає природно-ресурсним умовам окремого регіону.

2 Протягом 1990-2004 років відбулось різке зниження рівня спеціалізації окремих аграрних підприємств, що призвело до зниження врожайності в рослинництві та продуктивності тваринництва.

3 Нераціональне використання природного потенціалу відповідно призводить до низької ефективності виробництва та додаткового навантаження на довкілля.

4 Вирішення проблеми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва з одночасним незбільшенням навантаження на довкілля можливе шляхом широкого впровадження кооперування між аграрними підприємствами, фермерськими господарствами й місцевими домашніми господарствами населення.

5 Найвища економіко-екологічна ефективність сільськогосподарського виробництва може бути досягнута при поєднанні сталого екологічно-чистого виробництва з наданням послуг місцевому населенню та розвитком рекреаційної діяльності, оскільки в даному випадку будуть практично відсутні затрати на відновлення природно-ресурсного потенціалу території.

SUMMARY

The structure of living nature and resource potential is analyzed in the article. The basic tendencies in territorial specialization of agrarian enterprises are considered in the period before and after reform. Strategic directions for specialization development for agrarian enterprises and their economic and ecological efficiency are studied.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балабанов Г.В., Кобзев О.М., Семенченко Г.В. Трансформація структури сільськогосподарського виробництва України: регіональний аспект. – Київ: УАРР/ПАП, 2000. – 29с.
2. Заставний Ф.Д. Географія України: У 2 книгах. – Львів: Світ, 1994. – С.93.
3. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся та західного регіону України / М.В.Зубець, В.П.Ситник та ін. – Київ: Урожай, 2004. – 559с.
4. Сільське господарство Львівщини у 2004 році: Статистичний збірник. – Львів: ЛОУС, 2005. – 148 с. (С52-58)
5. Суханова Е.Т. Економічні аспекти екологізації розвитку продовольчого комплексу регіону / НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України, Академія державної податкової служби України. – Ірпінь, 2002. – 77с.

Надійшла до редакції 16 листопада 2005 р.

УДК 65.012.32:504.4

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У ВОДОГОСПОДАРСЬКІЙ ГАЛУЗІ

Л.В. Радчук

Стратегічне значення водного господарства для галузей економіки та погіршення екологічного стану водних ресурсів вимагають створення та впровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах водогосподарського профілю. Особливістю галузі водного господарства є її виробничий та природоексплуатаційний характер. Специфіка управління галузі обумовлена стратегічною важливістю діяльності суб'єктів управління, розгалуженістю ВГК, наявністю чітко вираженої внутрішньогалузевої спеціалізації, пов'язаної із багатопрофільністю галузі. Формування системи екоменеджменту доцільно розпочати із рівня облводгоспу та з врахуванням специфіки галузі.

Економічний і соціальний розвиток в Україні шляхом максимального використання природних ресурсів без дотримання екологічних вимог призвів до корінної перебудови водних систем, зниження стійкості ландшафтів річкових басенів, їх здатності до самоочищення і самовідновлення. Негативні явища загострили протиріччя між зростаючими потребами суспільства у воді та можливостями екосистем витримувати антропогенне навантаження і забезпечувати необхідну якість середовища, його комфортність та екологічне благополуччя населення.

Внаслідок широкого господарського використання і забруднення водні ресурси перетворилися у головний лімітуючий чинник соціально-економічного розвитку країни. Тому необхідна єдина система управління якістю водних ресурсів і раціонального природокористування. Такою системою може бути система екологічного менеджменту.

Питання екоменеджменту є на сьогодні досить актуальними, про що свідчить зацікавленість цією тематикою багатьох науковців. Такі вчені, як Т. Галушкіна, В. Лук'янихін, О. Лук'янихіна, Б. Пунько, О. Балацький, І. Синякевич розглядають екологічний менеджмент в контексті сталого розвитку України, ефективність економічних інструментів екоменеджменту та шляхи їх вдосконалення, формування системи екоменеджменту на регіональному рівні.

У галузі водного господарства проблеми сталого розвитку та екоменеджменту підіймаються у працях С.Дорогунцова, М. Хвесика, Л. Кожушка, П. Скрипчука, Л. Горбач, О. Яроцької, В. Голяна. Але залишається недостатньо виствітленою проблема формування системи екоменеджменту на підприємствах водогосподарського комплексу.